

**BIBLIOTECA
CULTURII
AROMÂNE**

www.proiectavdhela.ro

Marcu Beza

**URME ROMÂNEȘTI
LA
MUNTELE ATHOS**

La Zografu dau de hrisovul daniei lui Alexandru cel Bun din 1429 și actele aceleiași mânăstiri arată că hotărnicirea unor proprietăți ale sale e făcută și mai înainte, la 1378, „sub prea sfântul mitropolit al Vlahiei.” Deși Vlad și Radu cel Mare ajută cu pensii anuale mânăstirea Sfântului Pantelimon la 1487 și 1496, cucernica prințesă Angelina a Serbiei scrie marelui cneaz Vasile Ivanovici în 1509: „Unele din mânăstiri au de patron și protector pe țarul Iveriei, altele pe voievodul Valahiei; dar Sfântul Pantelimon n-are decât pe Înălțimea Voastră.”

Atât domnii Valahiei, cât și ai Moldovei, încep acum opera lor de ctitorie la Muntele Athos. După ce zidește trapezăria Zografului și turnul arsanalei, isprăvit de urmașul său Bogdan, Ștefan cel Mare își ia sarcina, la 1471, să dea cinci sute de aspri anual, cum spune în hrisov, „mânăstirii noastre din Sfântul Munte, unde este hramul sfântului și slăvitului marelui mucenic și purtător de biruințe Gheorghe, numită Zografu.” Apoi, în ajunul unei bătălii, Ștefan e speriat de mulțimea oștilor turcești și adoarme cu îndoială în suflet, dacă să porceadă ori nu a doua zi lupta. Și-i apare în vis Sfântul Gheorghe: „Nu-ți fie teamă! îi zice. Pornește-ți oamenii împotriva necredincioșilor și Dumnezeu are să te ajute!”. După izbândă, voievodul trimite Zografului o icoană a Sfântului Gheorghe, ce se păstrează și astăzi. În biblioteca mânăstirii găseșc și trei evanghelii slavone. Una chiar a lui Ștefan cel Mare, fără scoarțe și puțin ruptă, având la sfârșit următoarea însemnare din 1495: „Această tetraevanghelie a cumpărat-o domnul Io Ștefan Voievod, fiul lui Bogdan Voievod și al Oltei și a așezat-o întru ruga sa în hramul Adormirii Preasfintei Stăpânitoarei noastre Născătoarea de Dumnezeu și Pururea Fecioarei Marii în biserica din Borzești de pe Trotuș, ca să-i fie lui pomenire neschimbată cât stă acest hram. Iar care va strica ori va clinti această pomenire, sau episcop, sau popă sau oricine, aceluia să-i fie potrivnică Sfânta Născătoare de Dumnezeu în ziua înfricoșatei judecăți a lui Hristos. Iar anul domniei lui 38 curgători. În anul 7003, luna noiembrie 3 zile.”

După o sută treizeci și doi de ani o altă mână trage în adaos rânduri, pe alocuri nemaicitibile: „Această tetraevanghelie a înnoit-o și a legat-o binecinstitorul și de Hristos iubitorul Io Miron Barnovschi Moghilă Voievod, domn al Țării Moldovei, pentru sufletul... și pentru sufletul lui... și a mamei lui, Elisabeta, și a dat-o la biserica... hramul Preasfintei Stăpânitoarei noastre Născătoare de Dumnezeu și Pururea Fecioarei Marii în satul Borzești pe Trotuș, ca să-i fie pomenire să se pomenească la fiice slujbă... cum se pomenește și răposatul domn, Io Ștefan Voievod, fiul lui Bogdan Voievod, și mama lui Oltea. Iar cine va strica și va clinti de la biserica această pomenire, cât stă acest hram al Adormirii Născătoarei de Dumnezeu, sau episcop sau popă sau oricine, aceluia să-i fie potrivnică Sfânta Născătoare de Dumnezeu în ziua înfricoșatei judecăți a lui Hristos. Amin. În anul 7135, luna august, 16 zile.”

Cealaltă evanghelie, asemănătoare precedentei, are inscripția datată 1563: „Această carte numită sfânta tetraevanghelie a cumpărat-o jupân Neagoe, mare ban al Craiovei și jupânița lui Anca și a așezat-o în hramul Sfântului Arhieru și Făcătorului de minuni părintelui nostru Nicolae, în satul Coieni, ca să lucreze pentru aceste suflete și pentru sufletele părinților și copiilor în sfântul hram. În zilele binecinstitorului și de Hristos iubitorului nostru domn, Io Petru Voievod, fiul preabunului Io Mircea Voievod, în anul 7071, luna ghenarie 11 zile.”

A treia evanghelie, cu frontispiciu de împletiri colorate, ni se spune că a fost scrisă la mănăstirea Bistrița pentru jupanul Ioan, mare vistiernic, egumen fiind chiar Onufrie, anul 1544.

Pe lângă Zografu, din vechi timpuri ființează și mănăstirea, tot slavonă, a Hilandarului. Ștefan Nemanja, despotul Serbiei, părăsindu-și domnia, vine la Muntele Athos, se călugărește și întemeiază Hilandar, unde și moare – ceea ce înalță prestigiul mănăstirii și atrage încoace numeroase danii, precum dovedesc hrisoavele. Numai în cursul veacului al XVI-lea, voievozii Radu de la Afumați, Vlad Vintilă, Petru Șchiopul, Mihnea Turcitul, dau la rând Hilandarului rente anuale variind între cincisprezece și trei mii de aspri. Mai târziu, doamna lui Matei Basarab dăruiește o icoană a Sfintei Marii în desăvârșit stil bizantin, având coroană de aur cu nestemate și sub aureolă șiruri de mărgăritare. Sunt în biserică și câteva candelice cu stema românească, cum mărturisește părintele Ioan, ardelean, slujitor în arhondăria mănăstirii. Multe inscripții românești au dispărut cu vremea. Au putut rezista numai cele în piatră, vartos prinse de chiar pereții clădirilor. Așa este basorelieful arsanalei Vatoped, din 1496, din care se vede că Ștefan cel Mare aduce prinos o citorie a sa Maicii Domnului, care, sub numele de Vimatarisa, e și hramul bisericii Vatoped, cea mai cuprinsă dintre mănăstiri. Din documente doveditoare a generozității românești, aflate în biblioteca mănăstirii, aflăm că Vlad Vintilă Voievod, între alții, orânduiește la 1533 ajutarea mănăstirii cu zece mii de aspri anual, iar Alexandru Lăpușeanu îi trece o chervăsărie cumpărată de la un cadu turc din Salonic cu șizeci și cinci de mii de aspri și dania se face la 1560, când egumenul și cu alți frați ai mănăstirii Vatoped aduc în Moldova capul Sfântului Grigorie de Nazianz, cap ținut astăzi într-un chivot cu inscripția grecească amintitoare de „Maria, Doamna lui Șerban Voievod Cantacuzino și Maria lui Constantin Bălăceanu, 1709.” Printre icoane iau aminte și la una ce reprezintă pe Maria Vimatarisa, ferecată în aur, având pe chenarul stâng, jos, rândurile grecești: „Nicolae, giuvaergiu din satul Nicolita, în anul 1690.”

Acest sat macedonean a fost totdeauna curat românesc. Biblioteca mănăstirii se află în turnul ridicat de Neagoe Basarab și cu paraclisul acestuia, așa de frumos zugrăvit. Cercetând manuscrisele, găsim însemnat pe o evanghelie cu data de 1309: „Într-ăst an au intrat în Vlahia catalanii;” aiurea, altă însemnare: „La 1591 a venit Ștefan Voievodul în București;” iar pe o carte, *Dogmatici Panoplia*, din veacul al XIV-lea, următoarele, cu litere slavone: „Adică să știi că am scris eu, robul lui Dumnezeu, anume Constandin, care a fost venit cu părintele popa Zaharia la sfânta mănăstire la Sfetagora și cine va citi această sfântă scriptură, de va fi preot să aibă a pomeni acest ticălos nume Constandin, ca să-l pomenească și pe sfinția sa Dumnezeu, în april 20 de zile, leat 7206.”

Alături e și semnătura unui ieromonah Ioasaf în grecește. Mai este la Vatoped și o pânză votivă ce a suferit mult de incendiu, reprezentând pe Vasile Lupu și Ion Golia, ținând în mâini modelul bisericii ieșene. Cred că datează din 1650, când domnul Moldovei, printr-un hrisov, închină Goliei satul Clișconții, dimpreună cu loc de iaz și o moară.

Mănăstirii Esfigmen, în timpul egumeniei lui Teodorit, la 1813, i se închină moșia Florești, prin mijlocirea mitropolitului Veniamin al Moldovei. Mi se arată și un hrisov din 1546 al lui Petru Rareș, cât și un patrahir al aceluiași domn. Mult mai frumos e un alt patrahir românesc la Xenofont: pe marginea de jos se înfățișează în iscusite broderii chipurile donatorilor, Neagoe Basarab și Doamna Elena.

La Dohiaru e mormântul mitropolitului Moldovei, Teofan. Pe vremea păstoriei sale, în 1564, Alexandru Lăpușneanu zidește catholiconul mănăstirii, potrivit inscripției de deasupra ușii. Tot el îi dăruiește și un chivot de argint în chip de evanghelie: pe fața din dos se citește inscripția, cum că a fost argintat la 1779, cu cheltuiala Doamnei Ralu, fiica lui Ipsilanti, în Bucureștii Țării Românești. După moartea Lăpușneanului, când sultanul Selim scoate în vânzare proprietățile mănăstirii, atunci monahii, „jelind această mare lipsă și nenorocire și, neavând încotro să-și încline capul și să-și întindă mâna, s-au întors iarăși cu inimi îndurerate și cu lacrimi spre mult cinstitul și milostivul domn, ortodoxul și luminatul Bogdan, Voievod a toată Ungrovlahia, și spre mama lui, Ruxanda.” În urma acestei rugăminți, printr-un hrisov cu trei peceti – a Ruxandei, a mănăstirii și a lui Teofan episcopul – se donează la Dochiariu, în 1570, spre răscumpărarea proprietăților, suma de o sută șazeci și cinci de mii de aspri.

Cu înfățișarea-i de cetățuie, Ivirul e așezat pe țărmul apei. Din larguri apăru, străluminând odată, icoana Maicii Domnului. O luară uimiți călugării și, de oriunde o puneau, se întorcea totdeauna deasupra porții mănăstirii; de aceea s-a zis *Portaitisa*. Întru adăpostul ei s-a clădit și o biserică, la 1689: „Zugrăvită cu cheltuiala domnului Vlahiei, Șerban Cantacuzino,” cum spune inscripția de pe ușă; în peretele nartexului arătându-se un portret al lui „Teofan, arhiepiscop a toată Moldovlahia.” Dar și alți domnitori înaintea lui Șerban Cantacuzino și-au întors privirile către Ivir. Un ieromonah Ieremia, care a stărețit aici la începutul veacului al XVII-lea, ne-a împărtășit câteva însemnări prețioase, spunând că la 1613, din porunca lui Radu Voievod, starețul Grigore a mers în Țara Românească, unde, cu cheltuiala domnului, a zidit Sfânta Troiță, închinată Ivirului, împreună cu alte danii de sate, pământuri și odoare. Drept pomenire stau și acum zugrăvite în catholicon chipurile starețului Grigorie și Radului Mihnea, ținând o cruce și dedesubt fiul său în etatea copilăriei. Și acesta, la rându-i, printr-un hrisov datat 1626, a închinat Ivirului mănăstirea Glavacioc cu toate veniturile.

Zadarnic caut o evanghelie scrisă și împodobită de episcopul Luca la 1624, și pe care știu că o dăruise Ivirului. Găsesc în schimb alte două manuscrise ce ne privesc: Un *Chiriadromion* al lui Maxim Peloponesianul, transcris lângă Târgoviște, în Golgota, metoh al mănăstirii Meteora, la 1648. O carte de la 1662, purtând însemnarea unuia Daniil din Seres:

„Această psaltire comentată o trimit prea cinstitului și prea vestitului și prea luminatului, cât și prea creștinului domn a toată Moldovlahia, Vasile Voievoda, 1643, luna februarie.”

Legenda Caracalului e asemănătoare cu aceea a întemeierii Sinaiei. Petru Voievod, dorind a zidi Caracalul, trimite la Athos pe un spătar al său. Acesta, în loc de mănăstire, înalță o fortăreață cu un turn la mare. Voievodul e foarte supărat și dă însărcinarea unui alt spătar. După clădirea mănăstirii, amândoi spătarii se călugăresc și se retrag în schivnicie lângă Caracal, unde-i zice și astăzi pe grecește *Spatarghió*. Portretele lor în haine stărețești le văd de-a stânga nartexului, sub inscripția: „*Ctitorii noi ai acestei sfinte mănăstiri, Pahomie și Pahomie.*”

Unul dintre ei pare a fi Alexandru Lăpușneanu. Egumenul, evlavios și învățat, mi-arată un firman al lui Suleiman, din 1535, care sună așa: „Către Înalta mea Poartă a venit scrisoare, cum că, dintru început, ctitorii mănăstirii Caracalu a Sfântului Munte se trag din voievozii Moldovlahiei și pe vremuri înnoirile dâșii le-au făcut. Încât și acum, aceste noi clădiri preschimbându-se în grămezi de ruine ce au nevoie de înnoire, din partea pomenitelor raiale, cei numiți Ioan și Petru, ne aduc la cunoștință și ne cer a face înnoiri în vechile temelii...”

În Lavra, cea mai veche din mănăstiri, spre care și-au luat drumul atâtea avuții românești în moșii, bani și odoare, într-un codice-manuscris, al ctitorilor citesc între nume: Vasile Voievod, Ioan Voievod, Theodosia Doamna, Maria Domnița, Ruxanda Domnița, Alexandru Voievod...

Tot în biserică ies la iveală și se înșiră pe o masă:

Un chivot de pus pe umăr, când iese preotul cu tămâierea, în argint minuțios și fin smălțuit, înfățișează un model de biserică. Inscripția mărturisește ca dăruitori pe Matei Basarab și Doamna Elena, 1644;

Mâna lui Ioan Gură de Aur, a cărei frumoasă raclă împodobită e opera lui Constantin Brâncoveanu, 1691;

Capul Sfântului Mihail Mărturisitorul, despre care un hrisov al domnitorului Brâncoveanu, în 1696, spune cum trimise și-l aduse în țară, și cu acel prilej donase Lavrei șase mii de aspri anual. Un alt hrisov de mai târziu al lui Nicolae Mavrocordat amintește de același cap sfânt că și în timpul său, în anul 1729, fuse purtat în Valahia și multe minuni făcuse, și, spre a le fi și supușilor săi în ajutor, dete poruncă a se milostivi Lavra cu o sută de groși pe an.

Același sfânt Mihail apare într-o icoană binecuvântând pe Matei Basarab și pe Doamna Elena, care țin în mâini evanghelia dăruită Lavrei, potrivit inscripției în slove grecești: *„Această dumnezeiască și sfântă evanghelie s-a făcut de prea evlaviosul și prea strălucitul nostru domn, Io Matei Basarab Voievod, și de prea evlavioasa Doamnă a sa Elena, și s-a dăruit sfintei Lavre din Athos, întru harul și binecuvântarea Sfântului Mihail, episcopul Sinadelor, Mărturisitorul. Și s-a dat când au adus în Vlahia sfântul său cap, la 1641, cu cheltuiala cinstitului proegumen Iosif, 1643.”*

Mai este aici o evanghelie de neobișnuită frumusețe, care, în ciuda pretenției de a fi aparținut Bizanțului, se dovedește românească. Are aidoma factura chivotului dăruit de Matei Basarab, în smalt, cu medalioane și cu măiestrite pagini iluminate.

Tot bunătații lui Matei Basarab se datorește și o liturghie, cu scoarțe de lemn, lipsindu-i câteva foi la început. Scrisă de ieromonahul Antim, la 1641, e adusă Lavrei de același proegumen Iosif, amintit mai sus. O altă liturghie, cu frontispicii și inițiale roșii, vădește o mână dibace a episcopului Luca, aferosită de el însuși mănăstirii, cum spune la sfârșit însemnarea: *„Cine o va lua și o va înstrăina de la sfânta biserică a Lavrei, să-i fie neiertat.”*

Într-un volum de comentarii asupra *Cântării Cântărilor*, răsfoiesc și o traducere grecească și românească a poemei lui Solomon. Cuprinde treizeci și trei de pagini. Câteva rânduri la sfârșit aduc lămurirea că traducerea s-a făcut în 1755 la mănăstirea Barnovschi, Iași, de către Ioan Nicolae Postelnicul.

La Sfântul Pavel, pitorescul turn ridicat de Neagoe Basarab mai stăruie și astăzi.

Un turn al aceluiași domn posedă și Dionisiu, atrăgând încă prin vălul legendei patriarhului Nifon - cearta sa cu voievodul Radu, plecarea-i din țară, afurisenia lăsată; apoi suirea pe tron a lui Neagoe și generozitatea-i nesfârșită ce răscumpără din prisos orice neînțelegeri trecute. Piosul domn îi dăruiește acel faimos chivot: o minune de artă veche și una dintre cele mai ciudate relicve ale Athosului. În partea dinăuntru a capacului sunt zugrăviți Nifon și Neagoe, al cărui portret însoțit de Teodosie. De asemeni, mâna Sfântului Ioan, trimisă tot din Valahia, se află aici la Dionisiu împreună cu alte moaște. După Neagoe, vine Mircea Ciobanul cu darul evangheliei sale în strălucite coperti de argint, sculptate cu sfinți și scene religioase ce înconjoară chipurile voievodului, Doamnei Chiajna, fiului Petru și ficei Stana.

La Grigoriu, iau aminte la desenul unui schelet cu versuri nimerite asupra zădărniceii omenești: „Omule, nu uita că asta vei fi și tu odată...” Îi spun starețului că doresc să văd icoana Doamnei Moldovlahiei, care se intitulează și Doamna Maria Asanina Paleologhina. La ieșirea din biserică, starețul mă oprește în fața portretului unui ctitor, Ioachim, cu barba neobișnuit de lungă: „Avuse și el dese legături cu domnitorii voștri. Din banii strânși peste Dunăre căuta să libereze pe robii creștini de la turci. Era spân și, dacă vroiră călugării să-l trimită la Constantinopole, zise: „Cum să mă înfățișez eu, așa cum sunt, înaintea sultanului? De-aș avea barbă, aș înțelege...” Și peste noapte, unde nu i-a crescut, cum bagi de seamă, o barbă până la pământ.”

Într-o carte a proegumenului Evdochimu găesc o seamă de lămuriri asupra Xeropotamului. Posedă această mânăstire peste o mie de acte românești, între care un hrisev din 1586 al lui Mihnea Turcitul și altul din 1626 al lui Alexandru Radu. În bibliotecă mi se arată cunoscuta pateriță a lui Duca Vodă, și *Megalinaria*, o scriere a lui Constantin Daponte, căruia Xeropotamul îi datorește așa de mult, în care văd copia icoanei Maicii Domnului, făcătoare de minuni, a Sărintarilor din București.

La Cutlumuș, iarăși un turn al lui Neagoe Basarab, singurul supraviețuitor deasupra atâtor mărinimii românești trecute, de care, mărturisesc hriseavele, și nu dintre cele mai vechi: al lui Vlăduț, privitor la unele sate ale Cutlumușului; al lui Mihai Viteazul, din 1595, întărind posesia Cutlumușului asupra bălților de la Romuleț ce-i fuseseră date de Basarab Voievod. Apoi mă uit la evanghelia în pergament cu numeroase zugrăveli, pe care a înfrumusețat-o și a trimis-o Doamna Elisabeta a lui Ieremia Movilă. Inscripția de lămurire, datată 1605, adaugă și dania unui potir și a două cruci, toate în argint și aur.

Biblioteca Sfântului Pantelimon, afară de hriseavele lui Vlad și Radu cel Mare și de o stampă din vremea lui Scarlat Calimachi, ctitorul de mai târziu, îmi păstrează surprinderea unui lexicon grecesc-aromân-albanez – aceste două limbi din urmă redade tot în caractere grecești. Nu-i întreg lexiconul, se oprește la litera „p”; cuprinde exact 703 cuvinte; și n-aș putea spune din ce anume timp datează.

Sfârșind cercetarea Muntelui Athos, mă uimesc bogățiile câte s-au revărsat din plin asupra mânăstirilor. Nu-i măcar una dintre ele care să nu se fi bucurat de largă dărnicie românească. În schimb, nu am primit niciodată vreo recunoaștere. Dimpotrivă, cu mare greutate ni s-a îngăduit oarecare viață religioasă aparte, așa de restrânsă. Oriunde am umblat, călugării, alții decât greci, mi s-au jelit amar de câte pățimesc. Conducătorii Athosul nu slujesc ortodoxiei, ci unui scop anume politic: împiedică venirea la Sfântul Munte a monahilor negreci, pentru ca, treptat, cu timpul, murind călugării de astăzi în mare parte bătrâni, să pună stăpânire și pe așezămintele celorlalte neamuri. Dar Muntele Athos fusese menit și dedicat întregii ortodoxii. Dintru început îl sprijiniseră și împărații bizantini, și cnejii Serbiei, și voievozii români, și regii Bulgariei, între care Ioan Alexandru spunea cu prilejul unei danii la 1342 despre mânăstirile Athosului: „Zidite au fost într-o pomenire împăraților ortodocși, celorlalți ocrotitori și fiecărei nații creștine. Că nu se găesc în acest sfânt loc numai ctitorii unei națiuni sau a două națiuni, ci își găesc aici mântuirea în comun toți câți o caută: e un loc îndeobște al făcătorilor de bine.”

Cu aceste gânduri, întorcându-mi ochii înapoi de plecare, iau drept simbol nimbul argintiu al unui rotocol de nour oprit în vârful Athosului – e nimbul sfințeniei trecutului.

COLOFON

Autorul lucrării	MARCU BEZA
Titlul lucrării	URME ROMÂNEȘTI LA MUNTELE ATHOS
Variantă digitalizată de	Editura Predania/ CP 67, OP 13, București www.predania.ro tehnoredactor/ Remus Brihac concept grafic/ Atelieruldegrafica.ro

PREȘTIA